

İSLAM AHLÂKIYLA AHLÂKLANMANIN İMKANI ÜZERİNE

B Ü L E N T A K O T

Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

ÖZ

Müslümanların en fazla üzerinde durduğu konulardan birisi de İslam Ahlâkıyla ahlâklanmadır. Ahlâkla ilgili çalışmalara bakıldığında insan davranışlarının sonuçlarıyla doğru orantılı bir değerlendirme yapıldığı görülecektir. Bu çalışma, İslam Ahlâkının davranışsal açıdan değil zihinsel açıdan ele alınması gerektiği üzerinde durmaktadır. İslam Ahlâkıyla ahlâklanmanın imkanı, bazı kavramların yeniden düşünülmesiyle olacaktır. Bahsi geçen kavramlar, gelenek, modernite ve kalptir. Bu bağlamda çalışma, üç bölümden müteşekkildir. Birinci bölümde, kalbi kullanarak İslam Ahlâkıyla ahlâklanmanın mümkün olacağı işlenmektedir. Son bölümde ise gelenek ve modernizm tartışmalarının İslam Ahlâkını ihmal ettiği konusu ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam, Ahlâk, Gelenek, Modernizm, Kalp

POSSIBILITY OF BEING DECENT WITH MORAL VALUES OF ISLAM

ABSTRACT

One of the issues on which most of the muslimcommunity emphasize is to be decent with Islamic morals. Considering the ethical works it will be realized that it is estimated in propotion to the resultof human behavior. This study focuses on not only the behavioral ethics but also the mental aspect. The oppurtunity of being decent is possible with

Considering some of concepts. The concepts wich are mentioned are traditions, modernity and heart. İn this context, this work, consist of three parts.. The first chapter focuses on the moral values of Islam. In the second part, processed that it is pssible to be ethic with moral values of Islam with using heart. The final section it is treated that the discussion of tradition and modernism is neglect the moral values of Islam.

Keywords: Islam, Ethic, Tradition, Modernity, Heart

Ahlâk, Arapça'da yaratma, yaratılış ve yaratılmış gibi anlamlara gelen "halk" kelimesi ile aynı kökten gelen "hulk" veya "huluk", huy, tabiat, seciye, mertlik, din ve yaratılış manalarına gelir. Ahlâk, huylar anlamında olup huluk kelimesinin çoğuludur. Lügat anlamıyla ahlâk, ruh ve beden bütünlüğü ile ilgili bir kavramdır (İsfahânî, 1992, ss. 225-226). Başka bir ifadeyle ahlâk, mutlak olarak iyi olduğu düşünülen ya da belli bir yaşam anlayışından kaynaklanan davranış kurallarının tamamı; bir kimsenin iyi niteliklerini ya da kişiliğini ifade eden tutum ve davranışlar bütünü, huy olarak tanımlanır. Diğer bir açıdan insanların kendisine göre yaşadıkları, kendilerine rehber aldıkları ilkeler bütünü ya da kurallar toplamıdır (Cevizci, 2005, s. 28).

Ahlâk, genel olarak iyi ve kötü olmak üzere iki kısımdır. İlkine ahlâk-ı hamide, ikincisine de ahlâk-ı zemime denir. Adalet, ihlas, sabır, şükür, cömertlik, tevâzu, iyi huylardan; zulüm, nankörlük, cimrilik, riya ve kibir de kötü huylardandır. Tasavvuf, kötü huylardan arınmak, iyi huylarla bezenmektir ve güzel ahlâktır. Ahlâk bakımından önde olan tasavvufta da öndedir (Kuşeyrî, 1993, s. 211). Sûfiler de ahlâkı, "ülfet, şefkat, iyi geçinmek, davranışlarından dolayı insanları mazur görmek, dostlarla güzel geçinmek, onlara hizmet etmek, güzel ahlâk esaslarına göre hareket etmek, hürriyet, fütüvvet, külfetsizce cömertlik, ahlâkta zarafet" diye açıklamışlardır (Kabaklı, 2008, s. 37).

İslam Ahlâkıyla ahlâklanma konusu, İslam düşüncesinde en fazla üzerinde durulan konulardandır. İslam Ahlâkının davranışsal boyutu üzerinde çokça durulmuştur. Yalan söylemek, gıybet, hased ve kibir gibi kötü Ahlâk meseleleri fazlasıyla irdelenmiştir. Bu meselelerle ilgili ideal Ahlâk anlayışı olan İslam Ahlâkı yerleştirilmeye çalışılmıştır. Ancak bütün bu gayretlere rağmen insanlar, gerek kendileri, gerekse başkaları hakkında İslamî veya İslam dışı gibi nitelendirmeleri yaparken genelde ibadetleri esas alarak bir adlandırmada bulunmaktadır. İslam'ın ahlâk boyutu göz ardı edilmektedir. Bu çalışmada İslam Ahlâkıyla ahlâklanmanın önündeki bir takım bakış açılarının etkisi üzerinde durulacaktır.

İslam Ahlâkı

Müslüman'ın gerek bedene ait zahirî fiilleri ve gerekse kalbe ait bâtını fiilleri İslâm nazarında aynı derecede önemli bir ilgiye layıktır. İslâm her iki nevi fiili aynı derecede ehemmiyetle kendi hedefi istikametine yöneltmiş ve bu tür fiillerin kendi hükümlerine boyun eğmelerini sağlamıştır. Bundan dolayıdır ki mutasavvıflar bir sūfinin cemiyet içindeki yaşama tarzına,

diğer şahıslarla münasebetlerine ve onlara karşı mükellef olduğu vazifelere ayrı bir önem vermişlerdir. Bu da bir sūfînin toplumsal görevlerini yerine getirmeyi gaye edindiği en mühim mana ve hedefler arasında görmüş olmalarından ileri gelmektedir (Kabaklı, 2008, s. 37-38. İnsanın değişmeyen bir doğası varsa o da değişmezdir. Her ne kadar insan, biyolojik olarak yirmi beş yaşına kadar büyümeye devam etse de öğrenme ve değişme yavaşlayarak da olsa hayatın her evresinde vardır. İnsanın bu sürekli değişebilme özelliğinden ötürü ona homo historicus (tarihî insan) denmiştir (Kılavuz, 2002, s.209). Gazâlî, (ö.505/1111) ahlâkın değişmeyeceğini iddia edenlerin aksine, insanların ahlâkının değişebileceğini savunmaktadır. Buna kanıt olarak Hz. Peygamberin “ahlâkınızı güzelleştiriniz” hadisini örnek vermektedir. Gazâlî, Hz. Peygamberin bu hadisinden hareketle ahlâkın güzelleşeceğini, olgunlaşacağını söylemektedir. Ona göre hayvanlar bile huylarını değiştiriyorlarsa, insanlar da pekala huylarını değiştirebilirler. İnsanların güzel ahlâka sahip olmaları için vaazlar, sohbetler ve dersler verilir. Yapılan bütün vaaz ve irşad faaliyetleri mutlu, huzurlu ve erdemli bir toplum ortaya çıkarmak içindir. Sahabenin İslam öncesi ve sonrası hayatı incelendiğinde İslam ahlâkının onlar üzerinde nasıl bir etki, değişiklik meydana getirdiği herkes tarafından görülmekte ve örnek gösterilmektedir (Gazâlî, 1969, s.28).

Ahlâkın nasıl olması gerektiği konusunun yanında Ahlâkın kaynaklığı meselesi de çokça tartışılmıştır. Ahlâkın dinden veya din dışı faktörlerden kaynaklandığı konusu temel tartışmadır. Din ile yapılan temellendirmede ahlâk teorilerinin ayırt edici özellikleri, Tanrı'nın varlığı ve vahiy gerçeğinden hareket etmiş olmalarıdır. Ancak bu ahlâk teorileri, temel ahlâk kurallarının tespitinde vahye verdikleri öneme göre değişiklik gösterirler. Din ile temellendirilen ahlâk teorilerinin hepsinde ahlâkî değerlerin kaynağı mutlak varlık olan Allah olduğu anlayışı hâkimdir (Kılıç, 2012, s.85-161). Ahlâk'ın kaynağını din dışı olarak temellendirenlerin, ahlâk anlayışlarını akıl, sezgi, duygu gibi kavramlar etrafında şekillendirdikleri görülür. Sokrat ve Platon ahlâkın kaynağı “iyi” idesinde görürken tüm ahlâkî eylemlerin evrensel biçimde ölçüldüğü, değerlendirildiği bir kriter ve zemin olmasından bahseder; buna göre ahlâk evrensel temellidir (Küçük, 1980, s. 472).

Ahlâkın kaynağıyla ilgili yapılan tartışmaların yanında İslam Ahlâkının kaynağına bakılacak olunursa Kur'ân ve Sünnet cevabıyla karşılaşılmaktadır. Bununla birlikte Kur'ân ve Sünnet konusuna nasıl bakıldığı temel belirleyici unsurdur. Günümüzdeki en büyük karmaşa da bu alanda yaşanmaktadır. Kur'ân'a ve Sünnet'in ele alınış tarzına göre bir İslam Ahlâkı veya zihniye-

ti ortaya çıkmaktadır. Bu zihniyet doğrultusunda da İslam anlayışı geliştirilmektedir. Dolayısıyla İslam Ahlâkıyla ahlâklanma çabasının gerçekleşmesi, öncelikle gündemdeki fikri tartışmaları analiz etmekten geçmektedir. İslam Ahlâkının İslamî bakış açısıyla ilgili olduğu gerçeği kabul edilmeli; bu kabul üzerinden bir adlandırma yapılmalıdır. Ahlâkla ilgili çalışmalara bakıldığında insan davranışlarının sonuçlarına odaklanıldığı fark edilecektir. Ancak meseleye davranışsal açıdan değil zihinsel açıdan bakılması gerekmektedir. İslam Ahlâkının gerçekleşip gerçekleşmemesinin temelinde zihinsel bir karmaşanın yattığı görülecektir. Zira İslam düşüncesinde meselelere çözüm aranırken tikelden (ferdiyetçi) ziyade tümel (genel) bir yaklaşım daha öncelikli olmalıdır. Bu bakımdan İslam Ahlâkının önündeki zihinsel bakış açılarının tespit edilmesi gerekir.

Kalbi Canlandırarak Ahlâkı İkame Etmek

Kalp, lügatte; bir şeyi bulunduğu hâlden bir başka hâle çevirmek bir şeyin özü, ortası, hakikati gibi anlamlara gelmektedir (İbn Manzûr, 1990, c.I, s.687). Kalp, idrak eden, bilen, inanan, dinî sorumluluğa sahip, ruh ile beden arasında bulunduğu ifade edilen bir cisim olarak da ifade edilmektedir (Kâşânî, 1992, s.154). Bu manada Gazâlî' göre Allah'ı bilen, O'na yönelen, Allah için amel eden, Allah katında olanları keşfeden kalptir. Diğer uzuvlar da ona tabidir ve onun hizmetçileridir (Gazâlî, tsz., c.III, s.7).

Kalp, insanın bilgiyi elde ediş sürecinde odak bir yer işgal eder, çünkü hem bilgi elde etme vasıtalarından en önemlisi hem de bilgi kaynağıdır. Kur'an-ı Kerim'de beş duyu ve akılla elde edilen verileri anlayan ve bilgiye dönüştüren organ olarak kalp, yaklaşık yüz yirmi iki ayette çeşitli vesilelerle geçmektedir. Fikir ve iradenin merkezi olarak kabul edilen akıldan daha geniş bir anlamda, kalpten düşünen, tedebbür eden, anlayan bir yeti şeklinde bahsedilmektedir. Dolayısıyla, bu bilgi türü, salt başlı başına bir oluşan bilgiye de, duyusal ve akli bilgi sürecinin nihai noktasıdır, diyebiliriz (Uyanık, 1999, c. 2, s.115). Bu açıdan kalp, sırf bedene bağlı algı ve bilinçten daha yüksek bir algı ve bilinç durumunu temsil etmektedir. Kalp, insanın varlığının tam merkezi ve Hakk'ın nur tecellilerinin alıcısıdır. Ancak kalp temizlenip pak hâle getirildiğinde belirtilen fonksiyonları icra edebilmektedir. Kalp temizliği içinse dünyadan uzaklaşmak, salih amel, hüznün, daim zikrullah, salihlerle beraber olma ve ilim nuru gerekmektedir. Yüreklere tükenmiş insanların dünyasında; beden ülkesinin sultanına, kalbimize mu-

kayyet olabilmek için insana, eşyaya, kâinata kalp gözü ile bakabilmek, gönül dili ile konuşabilmek için en çok yapacağımız duâ bu olsa gerektir (Frager, 2011, ss. 47-70).

Doğa bilimlerinde kullandığımız beyinsel mantık yeteneğimiz ve matematikten farklı olarak kalp, Kur'an'da akıl, içgüdü/arzu ve vicdan/basiret kabiliyetlerinin karmaşık/iç-içe geçmiş ruhsal bir toplamını ifade eder. Kalpte Allah'ın belirmesi, var olduğuna kanaat getirilmesi, Ahlâki bir süreç olarak, insanın konuksever bir halet-i ruhiye ile kalbinin kapısını açık tutması, buyur etmeye ve dinlemeye hazır olması, tevazu sahibi olması ve O'nu aramaya yönelmesi ile olabilir. Tersine insan, gerçek olanın tutsağı olarak varlığa karşı umursamaz, unutkan, mütekebbir, müstağni, nankör, inatçı ise, yani O'na yönelmediği takdirde, Cenab-ı Allah, kendini geri çeker. Sünnetullah gereği, O, ne pahasına olursa olsun, kendini insanın gözüne ve gönlüne sokmaz. İkramından sonra ilk adımı insanın atmasını bekler: "Kör Allaha nasıl bakarsa, Allah da köre öyle bakar." Kur'an âyetleri bu gerçeği şöyle ifade eder: "Kalplerinin üstüne onları hakikati kavramaktan alıkoyan perdeler yerleştirdik; kulaklarına da sağırlık. Hakikatin bütün işaretlerini görselerdi yine de ona inanmazlardı" (6/25, 17/46,57, 18/57, 41/5). İnsanların yeryüzünde O'nun sayısız işaretlerini anlayacak ne kalpleri ne de kulakları vardır. Çünkü onlarda "kör olan, başlarındaki gözleri değil; kör olan, göğüslerindeki kalpleridir." (22/46) Modern bilim ve teknik, insanı özellikle büyük yerleşim yerleri olan metropollerde çepeçevre kuşatarak, ayağını yerden keserek, insanın Allah'a yönelmesini engelleyen bir örtü (küfür) vazifesi görmektedir. Gökdelen, çarşı, avm, otomobil, internet, spor ve müze gibi modern insanı içgüdülerinin kontrolünde eğlemektedir. Tekniğin meydana getirdiği hız, ruhumuzun dinginliğini ve sabır erdemini bitirdiği gibi, gürültü de kulaklarımızda bir perde gibi Cenab-ı Allah'ın seslerini (rüzgar, kuş cıvıltısı, böcek vızıltısı...) duymamızı engelliyor. Hasılı, modern insan bir "Tanrı Tutulması" yaşıyor. Çünkü: "İnsan yaptığının rehinidir." (52/21, 74/38) (Güler, 2011, ss.8-9).

Kendilerine ilim verilenler, Kur'an-ı Kerim'in Allah tarafından indirilen hak bir kitap olduğuna inanmışlar ve O'na kalpten bağlanmışlardır. Kalple anlar ve aklederler. Fakat inanmayanların kalpleri bu gerçekten habersiz olduğu için tıpkı, kulakları ve gözleri gibi kalpleri de körleşmiştir. Bir başka ifadeyle, heva ve heveslerini ilah edindikleri için bilgileri de olduğu halde, Allah, onların kalplerini mühürlenniş, gözlerini perdelenmiştir. Anlama yetisi olan kalbin körleşmesi, bu insanların verdikleri sözleri tutmamalarına neden olmuş, Allah'ın âyetlerini inkar etmişler ve Peygamberlerini öldürmüşlerdir.

Üstelik bu öldürme fiiline neden olarak da kalplerinin “perdeli” olmasını mazeret olarak göstermişlerdir. Burada bilgi yetilerinin bireysel-toplumsal nedenlerle yanlış yönlendirilmesini sağlayacak durumlar ortaya çıkması söz konusudur. Örneğin görme yetisinin hem göz-akıl ile hem de göz-akıl-kalp ilişkisiyle ortaya çıkan iki tür anlamasından bahsedilebilir. Zira akl-ı selim sahibi olanların ve duyuşsal yetilerini sıhhatli kullananların sahih bilgiye ulaşmaları muhakkaktır. Fakat “heva ve hevesini ilah edinen, bir bilgisi olduğu halde Allah’ın şaşırttığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözünü perdelediği kimseler” de olabilir. Göz görür ama hakikati idrak edemez, çünkü kalp yetisi körleşmiştir ve bunun sonucunda kişinin basireti bağlanmıştır. Bu tür insanlara yaptıkları kötü davranışlar, güzel olarak gösterilir. İman ile amel arasında olması gereken zorunlu bağ böylece kopar. Kur’an-ı Kerim, bu insanların kalplerinin artık iyice katılaştığını söyleyerek, onların anlama yetilerini kayb ettiklerini belirtir ve lanetler. Bu özelliklerinden dolayı, bu nevi insanlar, aralarında birlik gibi gözükmelerine rağmen parça parçadırlar, çünkü akletmeyen bir kalbe sahiptirler (Uyanık, 1999, ss.117-118).

Cenab-ı Allah’ın insanın nefsinde ve dünyada ihsan ettiği nihayetsiz nimetler imanın nuru ile fark edilebilir. Bütün günahlar ve görmezden gelmeler kulun yürüyüşüne engel olurlar. İnsan, günaha ve umursamamaya devam ettikçe, Allah ile arasındaki duvarlar kalınlaşır. Bir insan işlediği günahlara tevbe ederek yüzünü Yaratıcı’sına çevirmediği takdirde, nefsinin etkisiyle kalbine, iman nuru yerine, gurur, riya, şehvet ve en sonunda küfür yerleşir. Küfür yolunda yürüyen kimselerin Ahlâklı davranmaları da beklenemez.

İslam Ahlâkıyla ahlâklanmak için ölmüş kalplerin, diriltilmesi ve bu dirilen kalplerle hayatımız O’nun (cc) razı olacağı şekle dönüştürülmelidir. Bunu yaparken en önemli düşman da kişinin kendi nefsidir. Nefs, dünyaya yönelir, Allah Tealâ’nın emir ve yasaklarına karşı ilgisiz davranıp sadece kendi isteklerinin yerine getirilmesini ister. Aynı zamanda kalbi de aşağı çekerek kendi emri altına almaya uğraşır. Çünkü kalp arınmaya meyilli olduğundan nefsin istediği hayatla tamamen zıt hareket edip onu engeller. Kalp, nefse teslim olmadığı sürece nefsin yapabileceği bir şey yoktur. Bu açıdan kalp, insan bedeninde en önemli yere sahip olup sultan hükmündedir. Bu sultanın hastalanıp yerlere düşmüş, kimseye söz geçiremeyip etkisiz ve çaresiz hali kayda değerdir. Bu hal içinde insanın akli, kalbin yardımcısı olarak önemlidir. Eğer akıl insafla hareket eder, imanının gereğini yapıp kalbi uyandırırsa kalp canlanır. Nihayette kalp görmeye başlarsa Ahlâklı davranması da o

ölçüde kolaylaşacaktır. Kalbi canlandırmadan bir Ahlâkî anlayış oluşturmak mümkün değildir. Ahlâklı olduğunu iddia etse bile gerçekten devamlılık ve ihlastan söz edilemez.

Gelenek ve Modernizm Tartışmasından İslam Ahlâkına Dönmek

Toplumların değerlerini ve aktarım şekillerini ifade eden gelenek, modern kavramının karşısı olarak kullanılmıştır. Gelenek, medeniyeti vahye bağlayan zincir olup, bir medeniyeti medeniyet yapan dini dahil tüm özgül nitelikleri kapsar. Her ilahi vahiy sadece yeni bir dinin başlangıcı olmamış, aynı zamanda üstünlük ve kusurlarıyla, dehası ve bakış açısıyla, sanat ve bilimleriyle yeni bir medeniyetin de başlangıcı olmuştur. Gelenek tarihin bir ürünü olmayıp, tarihi yapan bir girişimdir. Onun kaynağı vahiy adını verdiğimiz doğrudan ilahi müdahale olup, tüm potansiyelleri tezahür etmiş biçimde olmasa bile başlangıcında mevcuttur (Northboume, 1995, s. 37). Başka bir deyişle gelenek, ilahi kökenli ve insanlığın başlıca dönemleri boyunca iletişim ve vahiy aracılığıyla mesajın yenilenmesiyle varlığını sürdürmüş olan hakikati ifade eder. (Nasr, 2013: s. 83.)

Tüm semavi vahiylerin ilahi kaynağı daima hazır ve nazırdır. Onun arayışı içinde olan ve anlamaya çalışan herkes için ulaşılabilir bir gerçekliktir. Bunu elde etmek için kişi öncelikle öğretileri anlamalıdır. Zira öğretiler gerçeği sahteden, doğruyu yanlıştan ayırabilmemizi sağlayan yegane ölçütlerdir. Bu normlar sayesinde bizatihi dinin önemini takdir edebiliriz. Nihayet böyle bir din eşyanın semavi kökenine varabileceğimiz yegane yoldur; işte dinin bütün esprisi, varlığının eşsiz ve yegane nedeni budur. Gelenek olmasaydı bunu kesinlikle bilemeyecektik (Danner, 1995, ss.35-36).

İslam dini de kendi yeni doğan medeniyet yapısına tüm yıllanmış kültürlerden bir şeyler çekti; ancak süreç içinde bunları dönüştürerek dinin birleyici bakış açısı olan tevhid, Allah'ın birliği, rehber ilkesine, dinin hakim ruhuna uygun hale getirdi. Bu İslami çerçeveye İslam ordularının fethettiği farklı dünyaların tüm sanat ve mimarileri, yanı sıra bu dünyaların bilim ve felsefeleri, siyasi, ekonomik ve sosyal yapıları girdiler; tüm bunlar, özümseyerek ve İslami bakış açısı bağlamında yeniden işlenmek zorundaydı ve bu da vakit aldı. Bunlar İslami mesajın hudutları çerçevesinde yeniden formüle edildiklerinde tümü bir geleneğin bir parçası haline geldi. İslam'ın bin yılı aşkın medeniyetinin tüm detaylarında kendini gösterdi. İslam'ın bağrına geldiklerinde bunlara yeni bir istikamet verildi ve neticede kendilerini, İs-

lamî sanat ve mimari, felsefe, hükümet, toplum, ekonomi, edebiyat, müzik, kozmoloji, ilahiyat ve genel olarak bilimlerde tamamıyla yeni ve orijinal ifadelerle ortaya koydular. Şu veya bu şekilde hepsi İslamî vahyin mühürüyle damgalandı. (Danner, 1995, s. 31.)

Son iki asırda insan artık anlam arayışına girmiş, kaybettiği değerleri yeniden elde etme çabası başlamıştır. Bütün insani alanlarda sürekli bir “mana ve ahlâk” arayışının ortaya çıktığı müşahede edilmektedir. Önceleri “nasıl” sorusu ön plandayken günümüzde “neden” sorusu sorulmaktadır. Geçen yüzyılın başından beri İslam düşünce sahasında araştırma yapanlar da Batı’dan gelen tesirlerle geleneği reddederek pozitivist, rasyonalist ve materyalist eğilimlere yöneldiler. Bunun sonucunda da manadan ve ahlâktan yoksun modernist bir İslam anlayışı geliştirdiler.

Modernliğin teşekkülünde Batı’nın dine bakış açısının değişmesi yatmaktadır. Modernizmle birlikte en radikal değişim geleneksel din anlayışında görülmüştür. Modern insanın özneliği, kendisine güveni, sınırsız eleştiri hakkı ve bireyciliği yeni dünyada Tanrı’nın ölmesini gerektirdi, çünkü din bağlamında modernizm mümkün değildi. Bununla birlikte modernizmin temelini oluşturan hümanizm, sekülerizm ve demokrasi devamlı değişim ve dönüşümü, buna bağlı olarak da ilerlemeyi zorunlu kıldı. Bu zorunluluktan dolayı çeşitli bilim dalları gelişti ve bilime verilen önem neredeyse kudsiyet derecesine ulaştı. Modernizmin değişim zorunluluğu sadece din ile sınırlı kalmadı, toplumsal hayatın her alanında özellikle bilim, tarih, siyaset, teknoloji, mimari, Ahlâk, sanat, estetikte geleneksel yaklaşımlardan farklı bir şekilde değişim gözlemlenmiştir (Albayrak, 2004, s.19).

Müslüman siyasi elit ve entelektüellerinin 19. yüzyıldaki doktrini olan İslam modernizmi de ulemanın doktrini olan İslam reformundan ayrılır. Modernizmin temeli Avrupa güçleri tarafından Müslümanların yenilmesi ve bu durum karşısında çaresiz kalmaları neticesinde, siyasi gücün ihya edilmesi gayesiyle Müslümanların, Avrupa’daki askeri teknikleri ödünç almaları, devlet gücünün merkezileştirilmesi, ekonomilerinin modernize edilmesi ve elitlerinin modern bir şekilde eğitilmesi prensibine dayanmaktaydı. Bu ise İslam’ın kendisinin inkar edilmesi değil, İslam medeniyetinin orta çağ formlarının reddedilmesi anlamına geliyordu (Lapidus, 1996, s.21).

Modernistleri meşgul etmiş mesele modernitenin İslam ile uzlaştırılabilir olmasıdır. Başka bir seçeneğin olmadığını düşündüklerinden modern olup olmamayı sorun olarak görmemişlerdir; hem modern, hem Müslüman ol-

mak sorgulanmış ve İslam doğru anlaşıldığı takdirde Müslümanlığın, modern dünyada kaçınılmaz olan rasyonalizm ve bilimle nikah yolunda hiçbir engelle yer vermediğine inanmışlardır. Cemaleddin Afgani, Muhammed Abduh ve Fazlur Rahman gibi modernistler, İslam'ın modern bilginin ve rasyonalitenin toplumun tekrar canlandırılmasını teşvik edeceği inancında birleşmişlerdir (Adams, 1997, s.85). Modernistlerin Kuran'a yaklaşımları da pozitivist bir belirlenime sahiptir. Kuran'ın yanlış anlaşıldığı vurgusuyla modernist düşünürü ümmetin makus talihine son verecek Müslüman aydın olarak formüle etmişlerdir. Modernist düşünür, Kuran'ın hidayet problemini bir metodoloji problemine indirgemıştır. (Akşit, 1997, s.143).

Geleneksel toplumlarda metafizik ilkelerin dışında ve o ilkelerden bağımsız olarak varlığını sürdürmeyi başaran yapılar bulunabilir. Özellikle büyük medeniyetler kurmuş geleneklerde merkezlere uzak kırsal kesimlerde yaşayanların bu ilkelerin varlığından habersiz yaşadıkları bilinmektedir. Bu durumda gelenek daha çok zahiri öğeleri ile yaşanmakta ve varlığını sürdürmektedir. Modern dönemde ise bu ilkeler geniş oranda hayatın dışına itilmiş durumdadır. Ancak yine de geleneksel birçok unsur yaşamaya ve varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Hatta bu geleneksel değerlere bağlılığı bir ideolojik görüş olarak savunanlar da bulunmaktadır. İşte bu anlamda bir gelenek savunuculuğuna gelenekçilik diyebiliriz. Bu tür bir gelenek savunuculuğu esasen geleneksel değerleri modernliğin bir unsuru olarak yeniden keşfetmek anlamına gelmektedir. Burada artık geleneksel olandan değil tamamıyla modern olandan söz edilebilir. Böyle bir gelenekçiliğin en büyük açmazı ise anlaşılacağı üzere çevresinde gördüğü büyük değişimler karşısında kendi özünü ortaya koyarak hayata bu açıdan bir anlam verecek metafizik özden mahrum olmasıdır (Yılmaz, 2005, s.50).

Modern insanın mutlak kudretine duyulan iman zayıflamaktadır. Bütün 'yeni' problemler teknolojik donanımlar tarafından çözülsedydi bile, boşunluk, düzensizlik ve bozulma hali devam ederdi. Bugünkü bunalım had safhaya varmadan da mevcuttu ve kendi kendine ortadan kalkmayacaktır. 'Modern deneyim'in başarısız olduğunu her geçen gün daha çok sayıda insan fark etmeye başlıyor (Schwnacher, 1990, ss.162-163).

İnsanları tümüyle kültürel intihara, kimlik ve kişiliğimizi kaybetmemize sebep olacak bir batılılaşma hareketine davet edenlere karşı koymamız gerektiği gibi, bizi geçmiş ve geleneği körü körüne taklit etmeye davet edenlere de aynı şekilde karşı çıkmamız gerekir. Her iki davet de bizi tarih yapmak-

tan uzaklaştırır ve hem geçmişimizi hem de geleceğimizi ipotek altına almış olur. İçinde yaşadığımız dünya, kitle iletişim araçlarında yaşanan devrimle evrensel bir köye dönüştü. Bazıları bu devrimi bilgi ve kültür devrimi olarak nitelendirmiştir. Binaenaleyh bu çağda yeryüzünde yaşayan herhangi bir toplumun dünyadan ayrı olarak kendi kendine bir uzlet hayatı yaşaması kabil-i imkan değildir. Öyleyse bugün İslam toplumuna düşen -ki o tehlikelerle dolu bir yol ayrımına gelmiştir- kendine özgü kültürel kimliğini muhafaza etmek ve kendisini beşeriyetin varlığını tehdit eden olumsuzluklardan (gayri meşru evlilikler, evlilik dışı dünyaya gelen nesiller. Uyuşturucunun yaygınlaşması, ferdi ve toplu intiharlar, terör ve şiddet, manevi hayatın korunması, yalan ve hurafelere dayanan uydurma dinlerin zuhuru gibi) korumasıdır (Abdulhamit, 1998, s.312).

Bugün her Müslüman tabiatında birbirine zıt gibi görünen ve netice itibariyle farklı iki şey arasında şaşırıp kalmıştır ve bu iki şeyi ihlasla birleştirmek arzusundadır. Bunlardan birisi, mümin ve Müslüman olarak her durumda Allah'ın dinine bağlı kalarak yaşamak, diğeri de çağdaş imkanlardan yararlanarak evrensel medeniyete iştirak etmektir. Bu oldukça zor ve karmaşık bir problemdir. Bu problemi halletmek için sathi araştırmalar ve hamasi sözlerden öteye geçemeyen duygusal yaklaşımlar yeterli değildir. Geride bıraktığımız iki asır boyunca, İslam aleminde bu problemi çözmek için sayısız akımlar ortaya çıktı. Kendilerine terakki (ilerleme) ve temeddün (medenileşme) hareketleri ismini veren bu akımlar bizi, inanç ve tarihi değerlerine bağlı İslam şahsiyeti ile hayat iksiri olarak gördükleri Batı medeniyetini birleştirmeye çağırdılar. Ne var ki onların bu çabaları rüzgar ekmekten öteye geçmedi ve bakını sevindirecek herhangi bir semere vermedi. Zıt gibi görünen bu iki hususu cemetmek için; yani İslami kimlik ile çağın gereklerini birleştirebilmek için öncelikli şart; Müslüman şahsiyette bulunan çelişkilerle, ihtilal ve bölünme sebeplerini ortadan kaldırmak, kendi fikir ve düşüncelerinin varlığını başkalarının görüşlerini yok etmekte gören keskin mezhebi kutuplaşmaları yok etmek için her türlü çaba ve gayreti sarf etmektir. Kaldı ki, Kur'an-ı Kerim'in öngördüğü müsamahakar insani tavır bunların hiç birine itibar etmemiş, Hz. Peygamber de örnek hayatı içinde bu tavrı bütün yönleriyle göstermiştir (Abdulhamit, 1998, 313).

İslam Ahlâkıyla ahlâklanmanın önünde duran ortak sorun, kişiyi belli bir biçimin, faaliyetin veya insanlığın belli bir dönemi hakkında çökmüş, sapsamış ya da gerçek bir rönesans karakteriyle yeniden diriliyor şeklinde, İslami bir bakış açısıyla yargılayabilme kabiliyetini kazandıracak müşahhas, üstün

ve değişmez İslami düsturlardan neşet eden bir tahayyülün kaybedilmiş olmasından doğuyor. Mutlak olmadan, izafiyet tam olarak anlaşılabilir ve “değişmezlik” olmaksızın da değişikliğin yönü tayin edilemez. Metafizik miyoplukları, modern Batı’nın budalalıklarındaki değişmez tasavvuru kaybetmiş bulunuyorlar “körce boyun eğen modernleşmiş Müslümanlar grubu”, ne eşyanın değişmez hakikatlerini idrak edebilecek entelektüel tasavvura, Kur’ânî terminolojiyle eşyanın melekut’una, ne de Peygamberî geleneğin tesis ettiği düsturda (Sünnet ve Hadis) sebat gösterecek bir inanca sahiptirler. Eşyanın değişmez prensiplerine ulaşma entelektüel metoda ait bir şey olduğundan, modernleşmiş grup tarafından sorgulanmaksızın bir tarafa atıldı ve bundan sonra aynı grup batılaşma üzerinde yoğunlaştığında ise, Müslümanlar arasında büyük bir muhalefete sebep oldu. Fakat her iki durumda da nihai motivasyon aynıdır. Bir şahsın günümüz İslam toplumunu ve tabii genelde modern dünyayı yargılayabileceği tek somut İslami ölçüyü ortadan kaldırmaktır. Bu ölçütü ortadan kaldırma arzusu bilinen tarihi eleştiri metoduyla Peygamberi Sünnet ve Hadis’in tarih boyunca var olan önemini Müslümanların gözünde zayıflatma teşebbüsüne dönüştü. Bu metoda göre herhangi bir şeyin elde kaydının olmayışı, genelde o şeyin yokluğuna delalet eder. Peygamber Efendimiz (sav) Müslümanlar için ferden ve cemaaten onların özel ve toplu hayatlarına dair en mükemmel düsturu, Kur’an’ın üsve-i hasenesini göstermiştir. Onun Sünnet’ine saygı duyulduğu ve sıhhatli tutulduğu sürece önümüzde insan davranışlarını muhakeme edebilmemizi temin edecek ve bizzat İlahi Kitap’la birlikte insan toplumunun hayatına olduğu gibi, o toplumun üyelerinin iç dini hayatlarına da temel teşkil edecek tayin-i ilahi bir model var demektir. Hadis literatürünün bütünlüğüne yapılan saldırının temel sebeplerinden biri, ister kasten ister şuursuz olarak yapılsın, Müslümanları muhakeme eden İlahi takdire sahip ölçüyü ortadan kaldırmak ve böylelikle insanların direncinin en aza düşmesine, onların şeytani karakterdeki arzularına ve günün geçici modalarına teslim olmalarına yol açmaktır. Dahası bütün bunlar “İslami rönesans” adına ya da Batı medeniyetinin en ucuz ürünlerinin kör taklitçisi olmayı reddeden bir topluluğu çökmüşlikle suçlama yoluyla yapılmış bulunuyor (Nasr, 1993, ss.78-79).

Gerçek bir İslami rönesans için temel şart böylelikle açığa çıkmış oluyor. Bu şart, günümüzde Batı’dan ve modernizmi simgeleyen her şeyden bağımsız olmaktan geçiyor. Batı’nın ve şimdilerde Batı’dan İslam dünyasına geçmiş bulunan modern medeniyetin ağır baskısı altındaki İslam dünyasının

entelektüel hayatına canlılık getirme arzusundaki bir Müslüman lider ise, modernizmi ve bizzat modern dünyayı derin bir eleştiriden geçirmeksizin, gerek fikri ve gerekse sosyal alanlarda İslami bir uyanış gerçekleştirebilmeyi ümit edemez. İslami bir rönesanstan bahsederken modern dünyayı temsil eden her şeyi hiçbir ayırım yapmaksızın kabullenmek sadece bir kuruntu veya bir rüyadır. Öyle bir rüya ki, sonu ancak bir kabustur. Bugün özellikle fikri düzeyde, gerçek hiçbir İslami faaliyet modern dünyaya yönelik derinden eleştirel bir tavrın yanı sıra bu dünyayla ilgili esaslı bir kavrayış olmaksızın kendini gösteremez (Nasr, 1993, ss. 80-81).

İslam dünyasında bir zihniyet dönüşümü yaşanması gerektiğini düşünen İslam modernistleri, geleneği sert şekilde eleştirmişlerdir. Kur'an'ın gelenekselcilerin savunduğu gibi çağımızda uygulanamayacağını, sadece içerdiği iman ve Ahlâk ilkelerinin bugüne hitap edebileceğini, diğer hükümlerin ise günün ihtiyaçları ve eğilimleri esas alınarak yeniden düzenlenmesi gerektiğini söylerler. Bazılarına göre Kur'an, bize genel ilkeler bile veremez. Kendi ihtiyaçlarımıza göre yeni ilkeler ihdas etmemiz gerektiğini; Sünnet'in bağlayıcı bir kaynak olamayacağını savunurlar. İslam Ahlâkı ile modernizm uzlaşamaz bir yapıya sahiptir. Modernizm, İslam Ahlâkının önemsiz gördüğü dünya sevgisini öne çıkarmıştır. Ahlâkı kutsal referansından kopararak kendi Ahlâkî sistemini oluşturmuştur. Dolayısıyla modernizm özü gereği, İslam Ahlâkını da hayatın dışında bırakmıştır. İslam Ahlâkı, Kur'an ve Sünnet merkezli bir yapı üzerine inşa edilmişken modernizm Kur'an ve Sünnet'in çağın gereklerine göre yeniden yorumlanmasıyla ilgilenir. Modernizm, geleneğin yaklaşımlarını indirgemeci bir bakış açısıyla reddederek kendi düşünce dünyasını oluşturmuştur. Gelenekle modernizmin çatışması sebebiyle İslam Ahlâkının da önemli olduğu gerçeği unutulmuştur. Modernistler kendilerini peşinen ileri kabul ettiğinden, kendisi dışındakileri "geri ve geleneksel" olarak nitelendirmiştir. Geçmiş ve gelecekleri farklı olduğu halde modernistler kendilerini gelenekselcilerle "ilerleme" açısından kıyaslamıştır. Dolayısıyla ahlâkî değerlerin tümünde geriye gidilmiştir. Modernizmin subjektif bir değerlendirmesi olan Ahlâkî zafiyetin "ilerilik" olduğu görüşü yaygınlık kazanmış, İslamî geleneğe karşı olma "ilerleme" olarak nitelendirilmiştir. Modernizm, bu açıdan irfandan doğmayan, kendi fikir dünyamızdan oluşmayan fikirleri içermektedir.

Modernist düşünce dünyası tamamen akli esas alarak çıkarımlarda bulunur. Kalp ile elde edilen bilginin güvenilmez olduğunu düşünür. Gelenekçilerin akli kullanmadıkları için sadece kalple ilerleyemeyeceklerini bu yüzden de

kendi yollarının doğru olduğunu savunur. Ancak bilinmelidir ki, akıl ve kalp birlikte bir bütünü oluşturur. Modernistlerin iddia ettiği gibi akıldan yoksun bir gelenek anlayışı da hakikati bulamaz. Hakikat arayışında hem akla hem de kalbe ihtiyaç vardır. Akıl ve kalp birlikte hakikat yolunu bulup İslam Ahlâkını ikame edebilir. Dikkat edilecek olursa gelenek ve modernizmi tartışmaktan İslam Ahlâkına alan bırakılmamaktadır. Oysa ki, İslam'ın yarısı iman ve ibadetlerden yarısı da Ahlâkî düşünce ve davranıştan müteşekkildir.

SONUÇ

Çalışmada İslam Ahlâkıyla ahlâklanmanın önündeki bir takım bakış açılarının etkisi üzerinde durulmuştur. Bu doğrultuda aşağıdaki neticeler elde edilmiştir.

1. İslam Ahlâkının İslamî bakış açısıyla ilgili olduğu gerçeği kabul edilmeli; bu kabul üzerinden bir adlandırma yapılmalıdır. Ahlâk meselesine davranışsal açıdan değil zihinsel açıdan bakılması gerekmektedir.

2. İslam Ahlâkıyla ahlâklanmak için ölmüş kalplerin, diriltilmesi ve bu dirilen kalplerle hayatımız O'nun (cc) razı olacağı şekle dönüştürülmelidir. Bu hal içinde insanın akli, kalbin yardımcısı olarak önemlidir. Eğer akıl insafla hareket eder, imanının gereğini yapıp kalbi uyandırırsa kalp canlanır. Nihayetinde kalp görmeye başlarsa Ahlâklî davranması da o ölçüde kolaylaşacaktır. Kalbi canlandırmadan bir Ahlâkî anlayış oluşturmak mümkün değildir. Ahlâklî olduğunu iddia etse bile gerçekten devamlılık ve ihlastan söz edilemez.

3. İnsan artık anlam arayışına girmiş, kaybettiği değerleri yeniden elde etme çabası başlamıştır.

4. İslam Ahlâkıyla ahlâklanmanın önünde duran temel problem, İslam'dan ve Ahlâkî sisteminden bağımsız kendi nefsimizin istekleri doğrultusunda yaşama isteğidir.

5. Gerçek bir İslami Ahlâk, modernizmi simgeleyen her şeyden bağımsız olmaktan geçmektedir.

6. Gelenek ve modernizm tartışmalarının yoğunluğu İslam Ahlâkının konuşulmasını ve temellendirilmesini geri plana itmiştir.

7. İslam Ahlâkı, Kur'an ve Sünnet'in akıl ve kalp ile dengeli şekilde izlenmesi sonucu gerçekleşecektir.

Kaynakça

- Abdulhamit, İ. (1998). “Çağımızın Verileri Işığında Tarikatlar ve Mezhepler”, Çev. Mehmet Görmez, *Türk Dünyasının Dini Meseleleri Bildirileri*. Ankara.
- Adams, C. (1997). *Fazlur Rahman ve Klasik Modernizm*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.
- Albayrak, İ. (2004). *Klasik Modernizmde Kur’an’a Yaklaşımlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Akşit, B. (1997). *İslam, Çağdaşlık ve Eğitim*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.
- Cevzici, A. (2005). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Danner, V. (1995). Kutsalın Peşinde, Çev. Süleyman Erol Gündüz. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Fragar, R. (2011). *Kalp, Nefs ve Ruh*. İstanbul: Sufi Yayınları.
- Gazalî, M. (tsz). *İhyâu Ulûmi’-d-Dîn*. Mısır.
- Gazâlî, M. (1969). *İslam Ahlâkı*. Çev. Akif Nuri Karcıoğlu, İstanbul: Sinan Yayınevi.
- Güler, İ. (2011). “Çağımızın En Büyük Felaketi: Tanrı Tutulması veya Kalbin Körelmesi”, *Kelam Araştırmaları Dergisi*, Ankara.
- İsfahânî, R. (1992). *el-Müfredât*, Beyrut.
- İbn Manzûr (1990). *Lisânu’l-Arab*. Beyrut: Dâru Sadr.
- Kâşânî, A. (1992). *Istılahâtü’s-Süfiyye*. Kahire.
- Kabaklı, A. (2008). *Tasavvuf, Tarikat, Edebiyat*. İstanbul: Türk Edebiyatı Yayınları.
- Kılavuz, A. (2002). “Ergenlerde Özdeşleşme ve Din Eğitimi”, *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Kılıç, R. (2012). *Ahlâk’ın Dini Temeli*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kuşeyri, A. (1993). *Risâletü’l-Kuşeyriyye*, tah. Maruf Zerrîk-Abdulhamid Baltacı. Beyrut.
- Küçük, H. (1980). *İslâm ve Batı Felsefelerinde Sistematik Problemler*. İstanbul: Dersaadet Yayınları.
- Lapidus, İ. (1996). *Modernizme Geçiş Sürecinde İslam Dünyası*, Çev. Sefa Üstün. İstanbul: İfav Yayınları.
- Nasr, H. (2013) *Bilgi ve Kutsal*. Çev. Yusuf Yazar. İstanbul: İz Yayınları.
- Nasr, H. (1993). “Çağımızda İslami Çerçeve Çöküş, Sapma ve Rönesans”. *İslamî Sosyal Bilimler Dergisi*, İstanbul.
- Northbome, L. (1995). *Modern Dünyada Din*. Çev. Şehabeddin Yalçın. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Schwabacher, E. (1990). *Aklı Kanşıklar İçin Kılavuz*, Çev. Mustafa Özel. İstanbul: İz Yayınları.
- Uyanık, M. (1999). “Epistemolojik Bir Dirilişe Doğru: Kalbin Anlaması” *Dini Araştırmalar Dergisi*.
- Yılmaz, H. (2005). “Gelenek, Gelenekçilik ve Gelenekselcilik”, *Muhafazakar Düşünce Dergisi*.